

Požiūris į emigraciją ir išėiviją. J. Ereto, A. J. Greimo ir A. Štromo mąstymai

Pasirinkau atskleisti požiūrį į emigraciją ir išėiviją per Juozo Ereto, Algirdo Juliaus Greimo ir Aleksandro Štromo asmenybes, nes jos mane sužavėjo. Visų pirma tai daug gyvenime pasiekę žmonės, skelbę savo intelektualines įžvalgas išėivijoje apie Lietuvą, jos likimą ir pačią išėiviją. Prieš pradėdant apžvelgti jų požiūrį į minėtus dalykus, derėtų trumpai pristatyti pačias asmenybes, nes per jų gyvenimiškus patyrimus, išgyvenimus galima lengviau suvokti ir jų nuostatas, skirtingus požiūrius į emigraciją ir išėiviją.

Galima sakyti, jog šie trys intelektualai atstovauja trims skirtingoms generacijoms, todėl pradėkime nuo vyriausiojo – Juozo Ereto – asmenybės. Eretas (1896-1984) buvo šveicaras, studijuodamas Friburge susipažino su lietuviais studentais, vienas iš jų, Mikelis Ašmys, pastūmėjo dėmėtis Lietuva, mokytis lietuvių kalbos. Dar nepabuvęs Lietuvoje Eretas jau dirbo vardan jos – prieš Lietuvai paskelbiant nepriklausomybė spaudoje formavo pozityvų Vakarų valstybių požiūrį į Lietuvą. Atvykęs į šalį, apie kurią pakankamai žinojo, nuveikdė daug svarbių darbų, vienas iš jų – Lietuvos Telegramų Agentūros – Eltos – įkūrimas. Dėjo daug pastangų dėl Lietuvos tarptautinio pripažinimo, buvo aktyvus visuomenės veikėjas, priklausė pavasarininkams ir kitoms draugijoms. Sunku trumpai papasakoti jo nuveiktus darbus. Beveik visą nepriklausomybės laikotarpį profesoriavo VDU, dėstė vokiečių kalbą, literatūros kursus. 1941 m. su šeima išvyko į Šveicariją ir joje tęsė pradėtus darbus dėl Lietuvos laisvės, dalyvavo lietuviškame gyvenime¹.

Kitas intelektualas – Algirdas Julius Greimas (1917-1992) – žymus kalbininkas, semiotikas, eseistas, mitologas. Mokėsi Vytauto Didžiojo, Grenoblio universitetuose, vėliau dirbo Šiaulių gimnazijoje, dalyvavo antinacistiniame pasipriešinime, buvo vienas iš "Varpų" almanacho leidimo iniciatorius. 1944 m. pasitraukė į Prancūziją, dėstė įvairiuose Vakarų Europos universitetuose, jo moksliniai tyrimai padėjo pagrindus semiotikai, įkūrė Paryžiaus semiotikos mokyklą. Buvo aktyvus mokslininkais, bendradarbiavo su kitų šalių bendraminčiais, du kartus jam buvo leista sovietmečiu atvykti ir į Lietuvą².

¹ A. Vasiliauskienė, *Juozo Ereto nuopelnai Lietuvai*, http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/07/02/atmi_01.html (žiūrėta 2014 05 20).

² G. Grabauskas-Karoblis, *Garsinęs Lietuvą pasaulyje*, http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2009/10/28/zvil_01.html (žiūrėta 2014 05 20).

Paskutinis aptarimas intelektualas – Aleksandras Štomas (1931–1999) – teisininkas, kriminologas, politologas. Gimė nepriklausomoje Lietuvoje, žydų šeimoje. Tėvai per karą žuvo, pokario metais augo Lietuvos kompartijos vado A. Sniečkaus šeimoje. Studijavo Maskvoje, buvo paveiktas draugų ir mokytojų, nebeslėpė disidentinių nuostatų dėl kurių pašlijo jo santykiai su globėju, o vėliau teko išvykti į Vakarų – 1973 m. išvyko į JK, o 1983 m. į JAV. A. Štomas nepailstamai tikėjo ir kitiems įrodinėjo, kad Sovietų Sąjungą greitai žlugs, pirmasis pradėjo kalbėti apie jos pabaigą³. Dalyvavo Santaroje-Šviesoje, dėstė universitetuose, rašė straipsnius į lietuviškus laikraščius.

Pradedant atskleisti požiūrį į emigraciją ir išėviją nuo Ereto reikia pasakyti, jog jis jautriai reagavo į pasitraukimą, buvimą išėvijoje traktavo kaip tremtį. Jam „emigruoti reiškia tam tikra prasme numirti“⁴. Taip yra dėl stipraus prisirišimo prie žemės, sėsrumo tradicijos, tai ir psichologinė trauma, nes pasitraukimas buvo netikėtas, netenkama ne tik praeities, bet galbūt ir ateities. Visai tai Eretas sugretina mirčiais. Tačiau jau kitame savo straipsnyje išreiškia visai priešingą, ne tokią tragišką nuomonę – „emigravimas tad visai nereiškia sau pačiam rašyti tautinės mirties dekretą [...], nei tautos, nei jų emigrantiškos dalys nemiršta, jei jos pačios nenori mirti“⁵. Taip tarsi sekėsi palaikyti išėvijos dvasią. Eretas „buvo iš tų, kurie nenuskendo naujo gyvenimo apatijoje, nepažino kapituliacijos, neprarado kovos ir kūrybinės dvasios“⁶ ir visai tai išreiškė savo straipsniuose apie pasitraukimą iš Lietuvos. Šiam savo pamąstymui jis duoda žydų, airių ir armėnų tautų pavyzdžius. Savo straipsnyje *Tremtis – prakeikimas ar uždavinys?* Eretas samprotauja, užduoda klausimus ir bando į juos atsakyti. Tarkim, vienas iš jo klausimų yra *ar tremtimi galima džiaugtis?* Eretas į šį klausimą atsako gana netikėtai, jog galima, „nes tai parodo, kad tauta morališkai dar yra sveika, kad jos pozityvios jėgos dar nepalaužtos, kad ji idėjiškai dar gaji ir tamsioms užmačioms priešinasi, nors žino, kad toks pasipriešinimas gali baigtis net tremtimi. Bloga yra tik tada, jei tauta į visą jai daromą žalą nebereaguoja ;[...]“⁷. Tai rodo tautos sąmoningumą, tarsi pateisinimas emigravimas, kuris nors ir nėra geras dalykas, bet turintis ir teigiamų aspektų. Taip pat Eretas nagrinėja kūrybiškumo temą emigracijoje. Pagal jį „tikrasis kūrėjas savo jėgų svorį jaučia savyje ir dėl to kūrybiškas yra net toli nuo savųjų“⁸. Taip jis stengiasi drąsinti kurti, nepasiduoti realybės iššūkiams, kūryba padeda užmiršti žmogų ištikusias bėdas, gyventi toliau. Gana paradoksiškai bando šiame nutikusiam tautai blogyje įžvelgti ir gėrio. Eretas skatina kūrybiškus

³ L. Donskis. Didžiausiam Lietuvos politiniam mąstytojui šiandien būtų sukakę 80 metų, http://www.donskis.lt/a/lt/1/1_/1150 (žiūrėta 2014 05 21)

⁴ J. Eretas, *Tremtis – prakeikimas ar uždavinys? Išėvijos klausimais*, Roma, 1974, p. 5.

⁵ J. Eretas, *Tremties lietuvis idėjų kūryje, Išėvijos klausimais*, Roma, 1974, p. 25.

⁶ S. Šalkauskis ir kiti, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, New York, 1972, p. 130.

⁷ J. Eretas, *Tremtis – prakeikimas...*, p. 8.

⁸ Ten pat, p. 9.

egziliečius veikti tautos labai krikščioniškoje ir tautinėje srityse⁹. Ir tą daryti jis skatina sava kalba, nes „pereinas į svetimą kalbą, pereina į svetimą jo prigimčiai pasaulį“¹⁰. Tautinis darbas turi būti kuriamas sava, gimtąja kalba, nes taip žmogus lieka ištikimas savo tautai. Taip pat kūrimą svetima kalba laikė ir savižudyste¹¹. Be to, Eretas tikėjo Lietuvos išsilaisvinimu ir išeivijos kūrybinių vaisių pernešimu į laisvą tėvynę, todėl lietuvių kalba būtina šiame darbe. Taip pat pabrėžė vieningumo svarbą kelyje į Lietuvos išsilaisvinimą.

Eretas teigiamai žiūrėjo į išvykusius lietuvius, nes mano kad jiems emigravus jie ir toliau palaikys lietuviybę, stengsis dėl jos: „pirmiausia, jis [egzilis – A. K.] savęs klausia, kokį indėlį jis gali įnešti į tautinę kultūrą, už kurią jis jaučiasi atsakingas kartu su visais nuo okupantų pabėgusiais tautiečiais“¹². „Mes [išeiviai – A. K.] tad esame okupuotųjų pavaduotojai: jų minčių mintytojai, jų idėjų įkūnytojai, jų planų realizatoriai. [...] Mes negalime jų apvilti, nes tai reikštų moraliai juos žudyti“¹³ – taip gana drastiškai išreikštos mintys gyvenant geresnėmis sąlygomis kovoti už Lietuvą, palaikyti lietuviybę. Eretas taip pat teigė, kad išeiviai turėtų įsitraukti į krikščioniškojo humanizmo kūrimą – mąstymas apimantis Dievą ir žmogų ir teigė, kad išeiviai šiam darbui yra pasiruošę, nes "mūsų gretas sudaro kone vieni inteligentai, ir tie vėl beveik visi kūrybinį darbą pajėgūs dirbti intelektualai"¹⁴. Taip pat skatino ne laukti kol tremties, išeivijos periodas praeis, o veikti jau dabar, nieko nelaukiant.

Kitas XX a. intelektualas Greimas lyg ir vengia kalbėti apie emigraciją ir išeiviją, daugiau kalba abstrakčiomis frazėmis apie šiuos dalykus. Nedaug teko rasti Greimo pastebėjimų apie Antrojo pasaulinio karo sąlygotą emigraciją ir išeiviją konkrečiai. Apie savo pasitraukimą jis rašė „palikau gimtąjį kraštą, kad įsikurčiau Grenoblyje, kur baigiau savo studijas. Ten "atsiverčiau" į prancūzų kultūrą“¹⁵. Daugiau savo pasitraukimo priežasčių nekommentavo. Prancūziją Greimas laikė antrąja tėvyne, kuri yra kalba, kultūra. Būdamas emigracijoje Greimas rašė: „kartkartėmis atsigręži, pasižiūri į nueitą kelią, klausdamas: kas aš pats sau? Kas aš Lietuvai, kas man Lietuva? Ar galima drauge būti ir lietuviu, ir žmogumi, sirgti ir Lietuva ir žmonija?“¹⁶. Ko gero, pasitraukimas iš Lietuvos, nors ir turint kur vykti, jį gana stipriai paveikė. Jis mąstė kas jis toks yra, kaip jis turėtų save traktuoti – lietuvių ar pasaulio piliečiu? Juk važinėjo po pietų Europos universitetus, buvo susipažinęs su kitomis tautomis, bandravo su tuometiniais intelektualais. Tačiau reikia manyti, jog jis Vakaruose gerai pritapo ir neįjautė tokios didelės traumos kaip dauguma pasitraukusiųjų.

⁹ J. Eretas, Tremtis – prakeikimas..., p. 11.

¹⁰ Ten pat, p. 13.

¹¹ J. Eretas, Tremties lietuvis..., p. 29.

¹² Ten pat, p. 17.

¹³ Ten pat, p. 31.

¹⁴ Ten pat, p. 24.

¹⁵ Sud. A. Sverdiolas, *Algirdas Julius Greimas. Gyvenimas ir galvojimas*, Vilnius, 1998, p. 68.

¹⁶ Ten pat, p. 70.

Greimas lietuvius išėivius ir pasilikusius tėvynėje laiko kaip neatskiriama vieno daikto dalimi. Tai galima paaiškinti tuo, jog pagal Greimą lietuviams negalint plėtoti savo kūrybos, laisvos mąstysenos, ji teko išėivijos kultūriniais reiškiniams ir asmenybėms kaip V. Kavolis, A. Mackus, Santara-Šviesa¹⁷, bet jų darbai turėjo pasiekti Lietuvą ir ten atlikti savo intelektualinį darbą.

Taip pat reikia paminėti, jog Greimas išėiviją vadino *tremtimi*, kas yra trauminės atminties, patirties padarinys. Jis teigė, kad „lietuviškoji tremtis susikūrė spontaniškai. Žmogus buvo pastatytas prieš būtinybę per kelias valandas padaryti visą jo gyvenimą užangažuojantį sprendimą, pasirinkti Rytus ar Vakarus, priespaudą ar laisvę. Pasirodė, kad šis pasirinkimas, iš pažiūros toks paprastas, nebuvo tik vitalinis sprendimas, padedantis žmogui gyventi; jis drauge ir nepagydomai sužeidė žmogų“¹⁸. Greimas kalbėjo, jog apsisprendimas išvykti ar likti buvo esminis, lemiantis žmogaus visą gyvenimą, tuo pačiu ir jo vaikų. Nesvarbu, kuris kelias būtų pasirenkamas, jis vistiek iš žmogaus atimtų jo tėvynę, žemę.

Lygindamas lietuvius, kurie gyveno išėivijoje ir Lietuvoje, Greimo nuomone pasilikę lietuviai nebuvo pasikeitę nuo 1940 m., pasikeitę buvo išėiviai¹⁹. Tai jis aiškina tuo, jog per pusamžį gyvenimo kultūrinės formos buvo sustingusios, kai tuo tarpu išėivių keitėsi, perėmė vakarietiškas manieras, kosmopolitėjo, daugiau domėjosi kitų tautų kultūriniais darbais, tai paaiškina tuo: „mes norėjome jau nebe „lietuviškos“ kultūros, o paprasčiausiai – kultūros“. Jis pasisakė už bendravimą su tauta likusia okupuotoja Lietuvoje atsigrežus „veidu į Lietuvą“²⁰.

Paskutinysis iš analizuojamų intelektualų, A. Štromas, pagal prof. Leonidą Donskį buvo komunizmo kracho pranašas. Tai pasitvirtina Štromo rašiniuose apie ateitį. Jis buvo vienas iš tų, kurie tikėjo, kad Sovietų Sąjunga greitai žlugs, tačiau juo netikėjo ne tik profesionalai, bet ir karšti patriotai išėivijoje, kurie manė, kad Štromas, kad ir labai protingas žmogus, vis dėlto perdeda – kaip gali griūti toks monstras, kurio bijojo net JAV?

Štromas apie išėiviją kalbėjo ją lygindamas su Lietuva, aptardamas jos uždavinius Lietuvos laisvinimo klausimu. Apie išėiviją nekalbėjo kaip apie tremtį ir apskritai jo mąstymų apie pasitraukimą iš Lietuvos Antrojo pasaulinio karo metais neteko aptikti. Štromas pasisakė už išėivijos ryšius su Lietuva. Jis manė, kad reikia „paversti pačią save, t.y. politinę Lietuvos išėiviją, kaip tik tokia [leidžiančia individualiai politinei sąmonei reikštis – A. K.] gyvos krašto politinės sąmonės jungiamąja grandimi visos lietuviškos visuomenės mastu“²¹. Taip pat teigė, kad pabaltiečiai, tarp jų ir lietuviai, egzilyje yra gerai organizuoti, išlaikę savo diplomatinę tarnybą,

¹⁷ Sud. A. Sverdiolas, *Algirdas Julius Greimas...*, p. 117.

¹⁸ Ten pat, p. 130.

¹⁹ Ten pat p. 195.

²⁰ Ten pat p. 22.

²¹ A. Štromas, *Politinė sąmonė Lietuvoje*, Londonas, 1980, p. 31.

todėl tai galima dar labiau išplėtoti į didesnę instituciją²². Pagal Štromą, Lietuvoje žmonės netiesiogiai reikalauja išeivijos imtis darbų vardan Lietuvos, likusieji tėvynėje yra per silpni kažką daryti patys, jiems reikia suteikti stiprybės, pasitikėjimo savimi, įpūsti naujų vėjų į jų suvaržytą mąstyseną. Agitavo stiprinti lietuvius įvairiais šviečiamaisiais būdais: per radiją, spaudą, asmeninius kontaktus, rengti gyvas reakcijas į politinius veiksmus krašte ir taip rodyti pavyzdį, paremti moraliai. Nes „tik išeivija gali šiandieną puoselėti gyvą tautos sielą, kad laikui atėjus ji vėl galėtų susijungti su tautos kūnu“²³ – tai pagrindinė išeivijos funkcija, kurią pastoviai reikia tobulinti, papildyti. Tuo pačiu pasisakė ir už išeivių santykių palaikymą su likusiaisiais tautiečiais: „argi nebendraudant su kraštu, nemokant mūsų ir nesimokant iš mūsų, yra įmanoma sukurti tą vienybę taro išeivijos ir tautos, kuri tik viena tegali laiduoti tam tikras pozityvias perspektyvas tautos ateičiai?“²⁴. Skelbė bolševikus esant absoliučiais idėjiniais, bankrotais, politiniais impotentais, kurie bijo pasipriešinimo ir tą pasipriešinimą išeivija turi suteikti. Štromas puoselėjo viltis, kad kraštas ir „išeivija, atliekančia gyvosios, tautiniai – nepriklausomybinės politinės Lietuvos sąmonės visuomeninės jungiamosios grandies funkciją“²⁵, veiks išvien dėl krašto laisvinimo. Štromas išeiviją laikė pagrindu, esmine susitelkusių žmonių jėga galinčia išvaduoti kraštą ar bent jau jam suteikti jėgų pačiam siekti išsilaisvinimo. „Tik išeivijoje gali vykti gyvosios Lietuvos politinės sąmonės formavimas subalansuotai, racionaliais, visapusiškai informuotais bei pakankamai civilizuotais pagrindais“²⁶, nes sovietų Lietuvoje tai buvo neįmanoma. Štromas, kuris nuolat tvirtino, jog Sovietų Sąjunga ilgai neišsilaikys, norėjo, jog išeivija ruošų (pagal jį ji tai privalo padaryti) ateities Lietuvos politinius pagrindus, sąmoninti Lietuvą, suteikti jai gyvybingumo, tačiau pačios Lietuvos politinę ateitį pasitrintų pats kraštas jau atgavęs nepriklausomybę. Išeivija buvo traktuojama kaip nuo tautos atskilusi dalis, kuri tautai negalint visapusiškai funkcionuoti, ji turi perimti šią funkciją.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Eretas ir Greimas pasitraukimą iš tėvynės laikė tremtimi, o Štromas ne. Taip pat iš visų tik Eretas sureikšmino lietuvių kalbos svarbą. Nors visi trys skirtingai išreiškė savo mintis apie emigraciją ir išeiviją, tačiau buvo ir bendrumų. Visi trys aptartieji išeivijai turi kažkokių prievolių, kurios turėtų būti vykdomos kelyje siekiant Lietuvos išlaisvinimo, skatino egziliečius palaikyti ryšius su tauta. Bene patriotiškiausias mintis išreiškė Eretas, kuris nors pagal kilmę ir nebuvo lietuvis, tačiau prie Lietuvos jis buvo stipriai prisirišęs ir lietuvybė jam buvo labai svarbi. Jis bene daugiausia rašė ir samprotavo emigracijos iš išeivijos

²² Sud. L. Mockūnas, *Aleksandras Štromas. Laisvės horizontai*, Baltos lankos, 2001, p. 99.

²³ Ten pat 2001, p. 131.

²⁴ Ten pat, p. 143.

²⁵ A. Štromas, *Politinė sąmonė...*, p. 33.

²⁶ Ten pat, p. 38.

tematika. Greimas mąstei šiek tiek kitaip, racionaliau, labiau vakarietiška. Mažiau kreipė dėmesio į mąstymus apie emigraciją ir išėiviją, daugiau koncentravosi savo profesinėje srityje. Štromas buvo ypatingai įžvalgus dėl Lietuvos laukiančios ateities ir svarbaus išėivijos vaidmens joje.

LITERATŪRA:

1. Eretas J., Tremties lietuvis idėjų sukuryje, *Išėivijos klausimais*, Roma, 1974..
2. Eretas J., Tremtis – prakeikimas ar uždavinys? *Išėivijos klausimais*, Roma, 1974..
3. Sud. Mockūnas L., *Aleksandras Štromas. Laisvės horizontai*, Baltos lankos, 2001..
4. Sud. Sverdiolas A., *Algirdas Julius Greimas. Gyvenimas ir galvojimas*, Vilnius, 1998.
5. Šalkauskis S. ir kiti, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, New York, 1972..
6. Štromas A., *Politinė sąmonė Lietuvoje*, Londonas, 1980..

INTERNETINIAI IŠTEKLIAI:

1. Donskis L. Didžiausiam Lietuvos politiniam mąstytojui šiandien būtų sukakę 80 metų, http://www.donskis.lt/a/lt/1/1_/1150 (žiūrėta 2014 05 21)
2. Grabauskas-Karoblis G., *Garsinęs Lietuvą pasaulyje*, http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2009/10/28/zvil_01.html (žiūrėta 2014 05 20).
3. Vasiliauskienė A., *Juozo Ereto nuopelnai Lietuvai*, http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/07/02/atmi_01.html (žiūrėta 2014 05 20).